

Ortaçağ Yazınında Yabancı İktidarı Meşrulaştırma Araçları: İlhanlılar Dönemi Tarih yazıcılığı Örneği

Mustafa Uyar*

Bildirimizin en başında, konunun ana öğelerinden *meşruiyet* kavramının genel bir tanımını yapmak, yerinde olacaktır. Meşruiyet kavramı iktidar, güç kullanma ve otorite kavramlarıyla doğrudan bağlantılıdır. Bu kavramlardan ilki olan *iktidar*, en geniş ve yalın anlamıyla “bir kişiye ya da gruba, aksi durumda yapmayacakları bir şeyi yaptırmak” demektir¹. Diğer bir deyişle iktidar, bir kimsenin veya bir grubun diğerlerini kontrol ve kumanda kapasitesi anlamına gelir. Bu tür iktidar modeli sosyal, siyasi yapılar içinde ve bunların ilişkilerinde mevcut olup aileden devlete, uluslararası alana kadar birçok çerçevede varlığını göstermektedir.

Fakat tüm bu yapılarda ve iktidar ilişkilerinde, iktidara yönelik itirazlar ve karşı koymalar durumunda güç/zor kullanma yetkisi sadece devlete aittir. Bu nedenle siyasi iktidar, güç kullanma tekeli elinde bulundurması yönüyle diğer iktidar sahiplerinden ayrılır. Devlet, yönettiği kitlenin yasalara uymayan kısmını veya kişilerini, belli şartlar oluştuğunda, belli kurallar ve yasalar çerçevesinde emirlerine uymaya zorlayabilir².

Devlet idaresini elinde tutan iktidar, şiddet kullanma yetkisine ve tekeline sahip olmasına rağmen, sadece zora ve güce dayanmaz. Tarihsel örnekler bize, devleti yöneten iktidarların sırf güç kullanımı yoluyla yönetimi istikrarlı bir biçimde sürdüremediğini, güç kullanmanın sürmesi halinde istikrarsız-

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, DTCF, Tarih Bölümü, Ankara, uyar@ankara.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7037-9114 DOI: 10.37879/9789751749994.2022.10

1 Terence Ball, “Power”, *The Blackwell Encyclopedia of Political Thought*, ed. David Miller, Janet Coleman, William Connolly, Alan Ryan, Oxford 1991, s. 397; Levent Gönenç, “Meşruiyet Kavramı ve Anayasaların Meşruiyeti Problemi”, *AÜHFĐ*, C 50/ S. 1, Ankara 2001, s. 132.

2 Gönenç, agm., s. 132-133.

lığın kaçınılmaz olduğunu göstermektedir. Bu sebeple idareciler, yönetmeyi sürdürebilmek için iktidarlarını meşru temellere oturtmaya, yani otoriteye dönüştürmeye mecburdurlar. Dolayısıyla *otorite* kavramı, *meşru iktidarı* ifade eder. Hem iktidar sahipleri, hem de otorite sahipleri karar ve emirlerini muhalefet ya da direnme ile karşılaşmadan uygulatabilirler. Fakat ikisi arasındaki fark, yönetilenlerin otorite sahiplerine kendi arzularıyla itaat etmeleridir. Otorite her ne kadar güçle destekleniyorsa da, temel olarak iktidarın meşru olduğuna inanan yönetilenlerin rızasına dayanır³.

Meşruiyet ise, yukarıdaki tanımlardan anlaşılacağı gibi, iktidarın otoriteye dönüştürülmesinde, yönetim hakkının kaynağı ile ilgili bir problemdir. Yönetim hakkının nereden kaynaklandığı sorunu, zamana ve coğrafyaya göre değişen, üzerinde fazlaca tartışılan ve bu bildiride detayına inmeyeceğimiz bir konudur.

Meşruiyet Ortaçağlarda da önemli ve değer verilen bir kavramdır. Dönemin *siyâset-nâme* kitapları, meşruiyetin sağlanması konusunda hükümdara yapılan nasihat ve ikazlarla doludur; bu eserlerin asıl amacı meşruiyetin tesisidir. Bu anlamda tarih yazıcılığı da meşruiyetin sağlanması yönündeki propagandada aktif rol almıştır. Bunu destekler biçimde, İlhanlı dönemi tarih yazımının önemli üyesi Vezir Reşidüddin Fazlullâh *edipler, şairler* ile *müverrihlerin* “en iyi ve en önemli *dâ’îler*/propagandistler” olduğunu özellikle vurgulamaktadır⁴. Onun da içinde yer aldığı ve eserler vererek katkıda bulunduğu Moğol dönemi tarih yazıcılığı ekolünün propaganda hizmetlerinin başında, Moğol hâkimlerin Ortadoğu’daki iktidarlarını meşrulaştırma çabası gelir.

Bildirimizde, Moğolların Ortadoğu hafızasına katliam ve yıkımla işlenen istilası ve sonraki iktidarının, Moğollar himayesi altında yazılmış dönemin önemli kaynakları tarafından nasıl meşrulaştırılmak, dolayısıyla otoriteye nasıl dönüştürülmek istendiğinin, bu maksatla eserlerde kullanılan araçların örneklerini vermeye çalışacağız.

3 Richard B. Friedman, “Authority”, *The Blackwell Encyclopedia of Political Thought*, ed. David Miller, Janet Coleman, William Connolly, Alan Ryan, Oxford 1991, s. 28; Gönenç, agm., 132-133.

4 Reşidüddin Fazlullâh Hemedâni, *Câmi’üt-Tevârih-i Reşidüddin Fazlullâh Hemedâni*, tas. Muhammed Rüşen-Mustafa Müsevî, Tehrân 1373, C 1, s. 33. Charles Melville, “The Mongol and Timurid Periods, 1250-1500”, *Persian Historiography*, ed. Charles Melville, New York 2012, s. 185.

Moğol iktidarını meşrulaştırma aygıtı olarak kullanılan argümanların başında, elde edilen hâkimiyetin ilahi yahut da kozmik bir dayanağının mevcudiyeti iddiası gelmektedir.

Moğol Hâkimiyetinin Dini/İlahi ve Kozmik Kaynağına İlişkin Göndermeler

Moğol iktidarını kutsallaştırma söylemleri, bu dönem kaynaklarında en sık ve yaygın şekilde kullanılan meşrulaştırma araçlarıdır. Bunlar arasında ilk telif edilenlerden Cüveynî'nin *Târih-i Cibân-güşâ'sı*, neredeyse başından sonuna kadar, Moğol istilasını *ilahi irade* ve *takdire* dayandıran ifadelerle doludur⁵. Bu ifadeler, ayetlerle ve hadislerle sık sık desteklenmektedir. Müellif, *Kur'an*'da da geçen "Allah'ın gücü ve mülkü istediğine verdiği ve istediğinden aldığı"⁶ anlayışını, eserinin çeşitli yerlerinde gizliden veya açıktan işlemektedir. Minhâc-ı Sirâc el-Cûzcânî ise "Moğol hâkimiyetinin ilahi takdir sonucu gerçekleştiğini" açıkça belirten müelliflerdendir⁷.

Cüveynî'ye göre Müslümanların Moğol istilasıyla birlikte maruz kaldıkları vahşet, eziyet ve kıtal, aslında Moğolların gaddarlığı yüzünden değil, "Allah'ın iradesi sebebiyledir". Moğollar, "Allah'ın verdiği nimetlerin bolluğu yüzünden son dönemde azan, gurura ve kibre kapılan" Müslüman toplumuna bir "*ceza ve uyarı*" olarak gönderilmiştir. Ona göre Moğolların elindeki "demir kılıç", gerçekte Kur'an ayetinde geçen "demir"dir⁸. "Tanrı'nın kılıcı olan Moğollar" sayesinde İslam toplumu gafletten uyanacak, tekrar adalete ve insafa kavuşacaktır⁹. Öne sürdüğü "ilahi intikam" fikrini, aktardığı bazı ha-

5 Boyle'a göre tercümesini İngilizceye kazandırdığı Cüveynî'nin *Târih-i Cibân-güşâ* adlı eseri, bilinen tüm retorik araçlarını ustaca kullanan; yeri geldiğinde kelime oyunlarını maharetle işleyen bir edebiyat şaheseridir, bk. 'Ala-ad-Din 'Ata-Malik Juvaini, *Genghis Khan: The History of the World Conqueror*, ed. John Andrew Boyle, Manchester 1997, s. XI-XII; Judith Kolbas, "Historical Epic as Mongol Propaganda? Juwayni's Motifs and Motives", *The Mongols' Middle East, Continuity and Transformation in Ilkhanid Iran*, eds. Bruno De Nicola-Charles Melville, Leiden-Boston 2016, s. 156.

6 "De ki: Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye hakkıyla gücü yetersin.", Kur'an: 3/26. Bu ibare ve ayet, Hülegü'nün 1258'de bastırıldığı sikkelerde de görülür, bk. Judith G. Kolbas, *The Mongols in Iran: Chingiz Khan to Uljaytu, 1220-1309*, London 2006, s. 156.

7 "...*ilahi takdir ve yüce hüküm gereğince* dünyaya hâkimiyet sırası, İrân ve Tûrân melikleri ardından Moğol Çengiz Han'a ve oğullarına geldi.", Minhâc-ı Sirâc el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsri (Moğol İstilasına Dair Kayıtlar)*, çev. Mustafa Uyar, İstanbul 2016, s. 37-38.

8 "İnsanlara birçok faydası bulunan demiri var ettik.", Kur'an: 57/25.

9 Alaaddin Atamelik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1988, C 1, s. 90.

dislerle¹⁰ de desteklemektedir. Hem Müslümanların maruz kaldığı bu eziyet ve ölümler, hem de Cengiz Han'ın işlediği zulümler “kaçınılmazdır”, çünkü tüm bu hadiseler tanrısal iradenin sonucu olup mutlaka yaşanması gereken bir “kader”dir¹¹. Ayrıca devletlerin yıkılmasında ve ülkelerin bölünmesinde, “tüm bu kötülüklerin musallat oluşunda bir *hikmet* ve *hayır* olduğu” savını, Kur'an ayetiyle de destekleyerek ileri sürmektedir¹².

*Târih-i Cihân-güşâ'*ya göre Cengiz Han ve ahfadının dünyayı fethetmesinde, dünyanın tüm devletlerine diz çöktürmesinde *mal*, *mülk*, *güç* ve *kuvvetten* daha da ziyade *felek*, *talih*, *bah*, *şans*, *ilahi teyit* ve *takdir* gibi tanrısal ve kozmik faktörler etmelidir. Moğol hâkimiyeti Cengiz'in arzusuyla değil, *kaza*, *kader* ve *talih*in istemesiyle kurulmuştur hatta Cengiz Han dilemeseydi dahi, bu iş bu minvalde gerçekleşecekti ve bu kaderden kurtuluş yoktu. Cengiz'in tüm bu büyük işleri başarması ve “gelmiş geçmiş hükümdarlara nispetle üstün savaş ve idare kabiliyeti sergilemesi, kitap okumasından değil, doğrudan Tanrı'dan aldığı yönetme erki ve yeteneği” ile ilgiliydi¹³.

Cüveynî'ye göre Moğollar, Müslüman olmadıkları halde “İslam'ın uyarısı ve telkini ile doğru yolu seçen *kâfir*lerdendir.”¹⁴ Moğollar döneminde İslam bayrağı tekrar yükselmiştir¹⁵. Cengiz Han'dan sonra gelen hanlar zamanında artık Müslümanların, dolayısıyla İslam'ın yıldızı parlamakta, *talih* İslam ehlinin yüzüne gülmektedir. Cüveynî, Möngke Han'ı (1251–1259) “din ve devlet düşmanları” karşısında bir koruyucu olarak göstermekte, onun bu düşmanlar üzerine zafer kazanmasını dilemektedir¹⁶. Hatta Möngke Han, Cüveynî'nin gözünde bir “gâzi”dir¹⁷. Cûzcânî'ye göre ise Ögedey Han (1229–1241) Müslümanların hamisidir¹⁸, Berke Han (1257–1266) ise İslam

10 “Kudsî bir hadis olan ‘Onlar benim atlarımdır, bana isyan edenlerden onlarla intikam alırım.’ hadisinin Cengiz Han ve atları için söylendiğine hiç şüphe yoktur.”, bk. Cüveynî, *age.*, C 1, s. 95.

11 Cüveynî, *age.*, C 1, s. 91.

12 “İhtimal ki hoşlanmadığınız şey, sizin iyiliğinizedir.”, Kur'an: 2/16; Cüveynî, *age.*, C 1, s. 86.

13 Cüveynî, *age.*, C 1, s. 91, 95.

14 Cüveynî, *age.*, C 1, s. 89.

15 “O sırada daha İslâm'ın korkusunu koklamamış olan şirk ve küfrün hüküm sürdüğü ülkelere Muhammed'in (A.S.) dininin bayrağı çekildi”, bk. Cüveynî, *age.*, C 1, s. 228.

16 Cüveynî, *age.*, C 1, s. 80.

17 Alâ'üddin Atâmelik Cüveynî, *Târih-i Cihân-güşâ-yi Cüveynî*, ed. Allâme Muhammed Kazvîni, Tehrân 1370, C 3, s. 61; Peter Jackson, “Mongol Khans and Religious Allegiance: The Problems Confronting a Minister-Historian in Ilkhanid Iran”, *Iran*, C 47, London 2009, s. 111. Asıl metinde “gâzi” şeklinde geçen ibare, Mürsel Öztürk tarafından “muzaffer” biçiminde çevrilmiştir, bk. Cüveynî, *age.*, C 3, s. 41.

18 Cûzcânî, *age.*, s. 107, 111.

inancını ve bu konudaki taassubunu, akrabalık bağlarından dahi üstün tutar¹⁹.

Reşidüddin de Moğol hâkimiyetinin kutsallığına dair sık sık atıflar yapmakta, Moğol istilasının uzun vadede *Dârü'l-İslâm*'ı güçlendireceği, İslam inancını tüm dünyaya yayacağı ve hiçbir *putperest*in bu yayılmayı durdurmaya cesaret edemeyeceği görüşündedir²⁰.

Kaynaklarda Moğolların dolaylı olarak Müslümanlara ve İslam'a hizmet ettikleri işlenirken, İslam halkına ve mabetlerine verdikleri zararlar da bu görüşe uygun biçimde izah edilmektedir. Örneğin Cüveynî, Moğol hanlarının İslam mabetlerini tahrip etmelerini, meşruiyetin ilahi niteliğine zarar vermeyecek şekilde, ustaca savuşturabilmektedir. Toluy'un 1221 yılında Merv'deki bir camiye yaktırmasını hikâye ederken bu caminin bir Hanefi camii olduğunu, bunun, Hanefiler tarafından daha önce harap edilen oradaki Şafii camiinin "intikamı" sayılabileceğini ileri sürmektedir²¹.

Yine Cüveynî'ye göre Nayman hanı Küçlüğ'un (1211-1218) Cengiz Han karşısında yenilmesi, onun hanımının teşviki ile Hristiyanlığı bırakıp "putperest" olması ve Müslümanlara eziyet etmesinin sonucudur²². Her ikisi de "putperest" iken Küçlüğ "İslam düşmanı", Cengiz Han ise "Müslümanların hamisi" şeklinde tanımlanmakta, böylece dolaylı olarak Cengiz Han'ın ilahi desteği arkasına aldığı ima edilmektedir.

Reşidüddin'e göre Moğollar, Müslüman olmadan önce de "Tek Tanrı'yı tanıyan (*muvaḥhid ve hüdâşinâs*)" bir halktı²³. Onun ve Cûzcânî'nin rivayetine göre Çin'in kuzeyini fethi (1211) sırasında Cengiz Han, zafer ve intikam için Büyük Tanrı'ya (*hüdâ-yı büzürg*) dua etmişti²⁴. Batu (1227-1255), Macarlar üzerine yaptığı seferde (1241), bir tepeye çıkarak zafer için *Hazret-i Hak-Te'âlâ*'ya yakarmıştı²⁵. Kendisi Müslüman olmayan İlhan Argun (1284-1291) Müslümanlığı seçen amcası İlhan Ahmed Teküder (1282-1284) ile

19 Cûzcânî, *age.*, s. 184-185.

20 Reşidüddin, *age.*, C 1, s. 27-30; Jackson, *agm.*, s. 112.

21 Toluy'un intikamını aldığı ileri sürülen camii, yakılan camii ile aynı yerde bulunan ve Sultan Tekiş'in (1172-1200) veziri Mes'ûd Herevî'nin Şafii mezhebine inananlar için yaptırdığı mabettir, bk. Cüveynî, *age.*, C 1, s. 200.

22 Cüveynî, *age.*, C 1, s. 123 vd.

23 Reşidüddin, *age.*, C 1, s. 27; C 3, s. 1308; Reşidüddin Fazlullah, *Câmiüt-Tevâriḥ (İlhanlılar Kısmı)*, çev. İsmail Aka, Mehmet Ersan, Ahmad Hesamipour Khelejeni, Ankara 2013, s. 291; Jackson, *agm.*, s. 114.

24 Reşidüddin, *age.*, C 1, s. 261; Jackson, *agm.*, s. 114.

25 Reşidüddin, *age.*, C 1, s. 666; Jackson, *agm.*, s. 115.

çatıştığı 1284 yılında Şeyh Bâyezîd türbesinde durarak, amcası üzerine zafer kazanmak için *Hüdâ-yı Te'âlâ'ya* “dualar” etmişti²⁶.

Bunlardan ayrı olarak kaynaklarda Moğol *yasalarının* meşruluğuna da atıflar vardır: Tüm Moğol imparatorluğunda geçerli ve “iyiliği emreden” Cengiz Han *yasaları*, akla ve mantığa uygun olduğu gibi “İslam şeriatına da uygundur.”²⁷ Bu benzerlik sebebiyle kendilerine itaat edenlere, Moğollardan hiçbir surette zarar gelmezdi²⁸.

Cüveynî, Moğol hükümdarlarının, “tıpkı diğer padişahlar ve halifeler gibi Allah’ın yücelttiği kimseler olduğunu”, “gelecekte ilham aldıklarını” ileri sürer. Buna örnek olarak ise Ögedey’in, kendi ölüm zamanını önceden bilmesini verir²⁹. Böylece Moğol hanlarının kutsal varlıklardan doğrudan ilham, mesaj ve haber alabilen kişiler oldukları ima edilir.

Reşîdüddin’e göre ise Gazan Han, ilmî sohbetlerde kendisinin engin bilgisinden âlimlerin istifade ettikleri bir hükümdardır. Onun ilmi “fitrî” olup Gazan Han, kitap okumadığı halde “ilâhî hidayet, nurani tabiatındaki yetenek” sayesinde bu bilgilere sahiptir ve bunları etrafındakilere aktarır³⁰.

Diğer taraftan dönemin kaynakları Moğol hanlarını Müslümanlaştırma yahut kriptogizli Müslümanlar şeklinde sunma aygıtını da yer yer kullanmışlardır. Örneğin Minhâc-ı Sirâc *Tabakât-ı Nâsirî* adlı eserinde, Batu Han’ın (1227-1255) gizli bir Müslüman olduğunu rivayet eder³¹. İbn el-Kâzerûnî’nin (öl. 1298) *Muhtasarü’t-Târih*’inde ve İbn es-Sâ’î’nin (öl. 1276) *Muhtasarü Abbâri’l-Hulefâ* adlı kitabında; sonraki dönemlerde ise İbn Bez-zâz’ın (öl. 1391) *Savfetüs-Safâ*’sında, gerçeğe aykırı bir biçimde İlhan Hülegü’nün (1256-1265) Müslüman olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır³².

26 Reşîdüddin, *age.*, C 2, s. 1137; Jackson, *agm.*, s. 114.

27 Cüveynî, *age.*, C 1, s. 96.

28 İslam fıkhdaki *sulhen fetih ve müste'min* uygulaması için bk. Majid Khadduri, *War and Peace in the Law of Islam*, Baltimore 1955, s. 176-177; Bernard Lewis, *The Political Language of Islam*, Chicago 1988, s. 77.

29 Cüveynî, *age.*, C 1, s. 253.

30 Süheyl Ünver, *Tanksuknamei İlhan der Fünunu Ulümü Hatai Mukaddimesi*, İstanbul 1939, s. 4; Müctebâ Minovî, “Tercüme-i Ulüm-i Çini be-Fârisi der Karn-i Heştum-i Hicri”, *Mecelle-i Dânişgede-i Edebiyât*, C 1, Tehrân 1334, s. 13.

31 Cüzcânî, *age.*, s. 137.

32 Michal Biran, “The Islamization of Hülegü: Imaginary Conversion in the Ilkhanate”, *Journal of the Royal Asiatic Society*, Series 3, C 26/S. 1-2, New York 2016, s. 79-80, 82; Gerçekte Müslüman olmayan İlhanlı hükümdarları Hülegü ve Abaka Han’ı Müslüman kimliğine bü-ründüren sonraki dönemlere ait rivayetler için ayrıca bk. Ahmet Yaşar Ocak, “Bazı Menâkib-nâmelere Göre XIII-XV. Yüzyıllardaki İhtidarlarda Heterodoks Şeyh ve Dervişlerin Rolü”,

Moğol İstilasının Karşı Konulamazlığı İması

Moğol hâkimiyetinin kutsallığı imgesini destekleyen başka bir önemli araç, bu istilanın “önlenemez oluşu” savıdır. Cüveynî'nin eserinde Moğolların yaptığı tahribat ve kıyıma, Moğol ordusunun acımasızlığına ve merhamet etmeyişiine dair çokça hikâye mevcuttur. Katledilen insanların sayısını verirken Cüveynî'nin amacı, okuyucuyu bilgilendirmekten ziyade öldürülenlerin çokluğuna ve Moğolların hunharlığına vurgu yapmaktır³³. Bununla ise asıl hedefi Moğol istilasının karşı konulamazlığını, karşı koyanlarınsa makûs talihini okuyucusunun zihnine dramatik örneklerle kazıdır³⁴.

Moğolların ele geçirdikleri bölgelerde halkın işgalden kurtulma çabası “isyan”, Moğolların buna karşılık acımasız tepkisi ise “intikam” şeklinde tanımlanır. Merv halkının Moğol garnizonuna saldırmalarının ardından Moğolların bu şehirde yaptıklarını³⁵ tanımlarken dokunaklı bir dil kullanan Cüveynî, başkaldıranların ne derece acınası ve sefil duruma düştüklerini gözler önüne sererek kapalı bir ikazda bulunur. Düşülen bu kötü durum, sadece Moğollara “isyan” edenlerin değil, onlardan kaçıp saklananların da başına gelmiştir ve gelecektir³⁶. Moğollara karşı koymak, “şüphesiz kendi sonunu hazırlamak, kısacası intihar etmek” demektir³⁷. Çünkü Moğol istilası adeta bir küçük kıyamettir³⁸ ve bu “kıyamet”ten kurtulmak imkânsız; kıyametin hazırlayıcısı Moğol atlıları³⁹ ise karşı konulamazdır. Moğolların engellenmezliği, yukarıda örnekleriyle verdiğimiz ilahi/kozmojik onay araçlarıyla da teyit edilmektedir. Bu yüzden Cüveynî, tüm inananlara “Kendinizi kendi

Osmanlı Araştırmaları (The Journal of Ottoman Studies), C 2, İstanbul 1981, s. 31-42; Mustafa Uyar, “İlhanlı Hükümdarlarının İslâm'a Girmesinde Rol Alan Türk Süfleri: İlhan Tegüder ve Gazan Han Devirleri”, *Bellekten*, C 76/S. 275, Ankara 2012, s. 7-30; Mustafa Uyar, “Ortaçağ Moğol Hükümdarlarının İslâmlaşmasında Türk Unsurların ve Türk Din Anlayışının Rolü Üzerine”, *Yücel Özkaya'ya Armağan Yazılar*, ed. Hamiyet Sezer Feyzioğlu, Ankara 2015, s. 211-233.

33 Yakın zamanda neşredilen Kolbas'ın makalesi, Cüveynî'nin eserinin bu yönüne dair önemli örnekleri içerir, bk. Judith Kolbas, “Historical Epic as Mongol Propaganda? Juwayni's Motifs and Motives”, *The Mongols' Middle East, Continuity and Transformation in Ilkhanid Iran*, eds. Bruno De Nicola-Charles Melville, Leiden-Boston 2016, s. 155-171.

34 Kolbas, agm., s. 158, 169.

35 Cüveynî, *age.*, C 1, s. 193 vd.

36 Kolbas, agm., s. 162.

37 Cüveynî, *age.*, C 1, s. 90.

38 Cüveynî, *age.*, C 1, s. 179, “Kıyamet gününden önce ortadan kaldırmayacağımız veya çetin azaba uğratmayacağımız bir şehir yoktur.”, Kur'an: 17/58.

39 “Kudsî bir hadis olan ‘Onlar benim atlılarımdır, bana isyan edenlerden onlarla intikam alırım’ hadisinin Cengiz Han ve süvarileri için söylendiğine hiç şüphe yoktur.”, bk. Cüveynî, *age.*, C 1, s. 95.

elinizle tehlikeye atmayın”⁴⁰ ayetine uymaları ve Moğol hâkimiyetini tanımları çağrısında bulunur. Ona göre “Akıl ve şeriat sahipleri”, inadın bırakılarak Moğollara boyun eğilmesi ve teslim olunmasında hemfikirdirler⁴¹.

Cüzcânî ise Moğol istilasını, Kur’an’daki “gerçek kıyamet olarak” verir ve bu savını hadislerle destekler⁴². Ona göre Moğol istilası, “fesada uğramış İslam toplumuna gönderilmiş bir bela ve bir cezadır”⁴³. Bunlardan ayrı olarak *Tabakât-ı Nâsırî*’de Cengiz Han’ın faaliyetlerinin ilahi nedenine dair ilginç bir atıf vardır: Bu esere göre Cengiz Han, “şeytan”dan aldığı direktiflere göre planlarını yapar ve bu sayede başarılı olur⁴⁴. Bu yönüyle de Moğolların istilası kaçınılmaz, engellenemez ve önünde durulamazdır.

Cüveynî’ye göre Cengiz Han dönemi, “Allah’ın yoldan çıkan Müslümanları cezalandırması”; Ögedey ve Möngke kağanların tahta oturması ise “zahmet ardından gelen rahmet”tir. Gazabı sonucunda cezalandırma işini bitiren ilahi kudret, artık rahmet kapılarını açmıştır. Yani Cengiz Han’ın ardından Ögedey ve Möngke hanların tahta oturması, tamamen “ilahi kader ve kazanın tecellisi” olup müteakip süreçlerdir. Özellikle Möngke Kağan’ın tahta çıkmasıyla “her şeyin eskisinden daha iyi olacağı bilinmeli ve ona göre hareket edilmelidir.”⁴⁵ Açıkça görüldüğü üzere Cüveynî, Moğol istilasının akıbetini açıklarken *iyi* ile *kötü*; *imha* ile *inşa* dolayısıyla *kevn* ve *fesâd*⁴⁶ gibi karşıt kavramları birbiri ile beraber, birbirinin mütemmimi şeklinde kulla-

40 Kur’an: 2/195.

41 Cüveynî, *age*, C 1, s. 89.

42 Cüzcânî, *age*, s. 39-41.

43 Cüzcânî, *age*, s. 100, 115, 177, 180.

44 “...bazı şeytanların ona yardım etmiş olduğu söylenir. Birkaç günde bir baygınlık geçiriyordu; bu bilinçsizlikte her şeyi konuşuyordu. Vaziyet şöyle idi: Bu hadisenin ilk gerçekleştiği, şeytan Çengiz’e musallat olup fetihlerini ona haber verdiği ilk gün, üzerine giydiği bir elbisesi ve abası vardı. Bu elbise ve abayı elbiseliğe koyup mühürleyerek yanında taşıyordu. Kendisinde bu durum her ortaya çıktığında; her olay, fetih, sefer, düşmanların ortaya çıkması, hezimet veya vilayetlerin ele geçirilmesi gibi arzulayıp diline getirdiği şeyleri bir kişi kaleme alır, o kâğıdı bir keseye koyar ve üzerini mühürlerdi. Cengiz Han kendine geldiğinde ona okurlardı. Tüm bu yazılanlara göre iş yapardı; bunlar genellikle ve çoğunlukla, belki de tamamen doğru çıkardı.”, bk. Cüzcânî, *age*, s. 98.

45 Cüveynî, *age*, C 1, s. 212.

46 Tabiat alanındaki *oluş* ve *bozuluşu* ifade eden felsefe terimidir. *Kevn* ve *fesâd* kelimelerinin bir arada ve birbirinin karşıtı olarak kullanılmasına, Yunan felsefesine dair eserlerin Arapçaya çevrilmesiyle başlanmış olmalıdır. Türkçede *oluş* ve *bozuluş* diye ifade edilen *kevn* ve *fesâd* tabiriyle daha çok İslam felsefesi terminolojisinde, Yunanca *genesis* ve *ftora* kelimelerinin tercümesi olarak karşılaşırlar, bk. Kasım Turhan, “Kevn ve Fesad”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 25, İstanbul 2002, s. 343; L. Gardet, “Kawn wa-Fasād”, *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, Leiden 1997, C 4, s. 794.

nır. Ona göre *kaos*, gerçekte ardından gelecek *düzen* ve refahın bir habercisi ve parçasıdır, mevcut *kaostan* yakın bir zamanda *düzen* doğacaktır⁴⁷. *Yıkım* dönemi Cengiz istilası iken, *inşa* dönemi Ögedey ile başlayan süreçtir. Mademki Müslümanlar yıkım dönemini yaşamışlardır, Moğolların buyruğuna girerek inşa ve refah döneminden de faydalanabilirler; Bu sebeple onlar, itaatsizlik ve isyana kalkışmamalı, gerçekleşmesi kaçınılmaz Moğol hâkimiyetine boyun eğmelidirler.

Moğol Hanlarını Toplumsal Hafızadaki Önemli Tarihi Kişiliklerle Mukayese ve Moğolların Hasletlerine Yapılan Vurgular

‘Alâüddin ‘Atâ’melik Cüveynî, eseri *Târih-i Cibân-güşâ*’yı kaleme alma sebebini açıklarken Möngke hakkında şunları söylemektedir: “Padişahın ..... vefakâr dostları bana, onun güzel eserlerini ve huylarını, adaletli kararlarını, üstün hasletlerini ölümsüzleştirmek için *kayser*ler üzerine söylenen güzel sözleri geride bırakacak, *kisrâ*lar hakkındaki rivayetleri unutturacak bir eser kaleme almam gerektiğini duyurdular.”⁴⁸ Bu ifadeyle Cüveynî, Moğol hanlarını İran *kisrâ*ları⁴⁹ ve Roma *kayser*leri⁵⁰ ile karşılaştırarak Moğol hanlarındaki hasletlerin ve onların faaliyetlerinin, önceki ikisinden daha üstün olduğunu ima etmektedir. Görüldüğü üzere, toplumsal hafızada önemli yeri olan bu karizmatik lider ve kişiliklerin hanlarla mukayesesi, Moğol hanlarının yüceltilmesinde ve meşrulaştırılmasında Cüveynî tarafından ustaca kullanılan argümanlardır. Ona göre Cengiz Han *kisrâ*ların, *kayser*lerin, *fırvun*ların ve *fağfur*ların⁵¹ idare etme kabiliyetine sahiptir hatta Cengiz’in idare ve savaşa dair yetenekleri, Büyük İskender’e ders verecek niteliktedir.⁵² Öyle ki, “Hz. Âdem’den beri herhangi bir hükümdarın bu kadar ülke fethettiğini hiçbir kitap yazmamıştır.”⁵³

47 Kolbas, agm., s. 156, 169.

48 Cüveynî, *age.*, C 1, s. 19, 81.

49 *Kisrâ*, Arapların Sasani hükümdarları için kullandıkları tanımıdır. Sasani hükümdar isimlerinden Hüsrev’in Süryancada aldığı *Kesrô/Kösrô* şeklinden Arapçalaşmış ve “Sasani hükümdarı” manasında cins ismi/unvan olarak kullanılmıştır, bk. Casim Avcı, “Kisrâ”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 26, İstanbul 2002, s. 71-72.

50 *Kayser*, Arapların Roma ve Bizans imparatorları için kullandıkları unvandır. Aslı Grekçe *kaisar* (*καῖσαρ*) olan kelimenin Arapçaya erken bir dönemde Aramice yoluyla girdiği ileri sürülmektedir, bk. Işın Demirkent, “Kayser”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 25, İstanbul 2002, s. 94.

51 Ya da *bağbûr*, Sanskritçe *bagha-putradan* gelmekte olup Çin hükümdarı demektir. Çince, “göğün oğlu” anlamındaki *tien-tsu* kelimesinin karşılığıdır, bk. Cl. Huart, “Fağfür”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1979, C 4, s. 445; Bernard Lewis, vd., “Faghfür”, *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, Leiden 1991, C 2, s. 738.

52 Cüveynî, *age.*, C 1, s. 95.

53 Cüveynî, *age.*, C 1, s. 192.

Fakat hanlar, sadece idari ve askerî alanda yetkin ve seçkin değillerdir; seleflerinden üstün oldukları başka alanlar da vardır: Örneğin Cüveynî Cengiz Han'ı, cömertliği ve misafirperverliği ile Cahiliye devri meşhur hükümdarı Hâtem-i Tâî'ye benzetir⁵⁴. Eserinin başka bir yerinde Môngke Han'ın adaletini Anûşîrvân'ınki⁵⁵ ile kıyaslayarak "Môngke Han'ın adaleti karşısında onunkinin unutulduğunu" ifade eder. Yine "Môngke Han'ın aklının Feridun'unkinden⁵⁶ daha fazla olduğunu" söylemektedir⁵⁷. Ögedey Han da "Hâtem'i unutturacak derecede" tüm geçmiş hükümdarlardan daha cömert⁵⁸, Hüsrev gibi geleneklere ve yasalara saygılı⁵⁹, Anûşîrvân'dan daha adaletli⁶⁰ ve Ahnef'ten⁶¹ daha yumuşak başlı idi⁶². Reşîdüddîn'e göre ise Gazan Han, avcılıkta ve dolayısıyla savaşıklıkta İran'ın efsanevi kahramanı Behrâm-ı Gûr'dan⁶³ daha üstündü. Reşîdüddîn, Gazan'ın 1301 yılı civarında avlandığı sırada ok ile bir ceylana mucizevi bir atış yaptığını, bu atışla ceylanda tam dokuz yara açtığını; bu kabiliyeti ile "Behrâm-ı Gûr'un herkesi hayretler içinde bırakan geçmişteki ok atışını unutturduğunu, bu nişancılığın hükümünü ortadan kaldırdığını" söylemektedir⁶⁴. Yine Reşîdüddîn'e göre Moğol hanları, "ene ve lâ gayri/ [sadece] ben, benden başkası yoktur" anlayışındaki "Fıravun tabiatlı" ve "Dahhâk⁶⁵ mizaçlı" bozguncu mütegalibeleri yeryüzünden

54 Cüveynî, *age.*, C 1, s. 159.

55 Sasani hükümdarı Kısra Enûşîrvân I. Hüsrev b. Kubâd (531-579). Nûşîrevân veya Enûşîrvân, klasik Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında *Nûşîrevân-ı Âdil* şeklinde zikredilmektedir. Ahlâk ve nasihat kitaplarıyla bazı müstakil hikâye ve mesnevilerde daha çok adalet timsali kahraman bir hükümdar olarak yer almıştır, bk. Ahmed Tefazzülü-Nurettin Albayrak, "Enûşîrvân", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 11, İstanbul 1995, s. 255-256.

56 İran millî destan kahramanıdır. İran'ın destansı hükümdarlarından Cemşîd'in soyundan gelen Atbîn'in (Abtin) oğludur. Kötülüğün timsali Dahhâk'ı yenmiştir, bk. Tahsin Yazıcı, "Feridun", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1995, C 12, s. 396.

57 Cüveynî, *age.*, C 1, s. 80.

58 "Cömertliğiyle meşhur Hatem, bugün dirilip cömertliğin hakkında söylenenleri duysaydı, hiç şüphesiz senin kendisinden üstün olduğunu söylerdi", bk. Cüveynî, *age.*, C 1, s. 241.

59 Cüveynî, *age.*, C 1, s. 224.

60 Cüveynî, *age.*, C 1, s. 255.

61 Ahnef b. Kays (öl. 686/687) fetihleri, cesareti ve zekâsı ile tanınan tâbiüdür. Darbimesel haline gelecek derecede yumuşak huylu, zeki, cesur, iyiliksever ve âlim bir kimse olarak tanımlanır, bk. Ahmet Önkâl, "Ahnef b. Kays", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 2, İstanbul 1989, s. 174.

62 Cüveynî, *age.*, C 1, s. 228.

63 Sasani hükümdarı Behrâm-ı Gûr b. Yezdicerd b. Behrâm b. Şâpûr (420-438), bk. Enver Konukçu, "Behrâm-ı Gûr", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 5, İstanbul 1992, s. 356.

64 Reşîdüddîn, C 3, s. 1299; Türkçe terc., s. 284.

65 Eski İran mitolojisinde, Hint-İran ortak geleneğinden kalma insan vücutlu ejder veya ejder görünümlü insandır. Dahhâk klasik Türk ve İran edebiyatlarında, Arap-Fars folklorundaki şahsiyeti ve özellikleri etrafında gelişen çeşitli vasıflarıyla teşbih ve mecazlara konu olmuş

yok eden kutlu kişilerdir⁶⁶.

Bu dönem kaynakları, Moğol idarecilerinin mütevizalığına, dürüstlüğüne, merhametine, adaletine, hukuku gözetir olmalarına ve akla dayalı yönetimlerine yapılan atıflarla doludur. Örneğin kaynaklara göre Moğol hanları oldukça mütevizidirdiler: Cengiz Han *yasasında* şatafatlı elbiseler giymek veya abartılı unvanlar kullanmak yasaktır. Hanlar, bu gibi davranışların halktan kopmaya ve kibirlenmeye yol açtığına inanırlar⁶⁷.

Moğol töre ve *yasası*, Moğol egemenliğini tanıyanları korur, Moğolların farklı dil ve dine sahip olmaları, yöneten-yönetilen ilişkilerini olumsuz etkilemez. Moğollar “farklı dinlere cephe almazlar hatta bu dinlerin güçlenmesi için uğraşırlar, bu sebeple Müslümanların din hürriyeti bakımından endişe etmelerine gerek yoktur.”⁶⁸ Moğol hanları yasalara ve geleneklere uyduklarından adaleti sağlamakta gayet ileri düzeydedirler⁶⁹.

Moğol iktidarında, tıpkı her iyi yönetimde olduğu gibi toplumsal, idari ve ekonomik ihtiyaçların karşılanmasına yönelik olumlu tedbirler alınır. Bu sebeple Moğollar âlimi, zanaatkârı, çiftçiyi ve çobanı savaştan muaf tutup korur⁷⁰. Onların bu derecedeki yönetme kabiliyetini gören çevre ülkeleri de boyun eğmeye razı olurlar. “Ögedey Han’ın yönetiminin ne kadar iyi olduğunu gören çevre ülkeleri, bağlılıklarını bildirmek için elçilerini gönderirler ve hanın sarayı elçilerle dolup taşar.”⁷¹

Başka ülkelerdekinin aksine, akla dayanan yönetim anlayışına binaen, Cengiz Han’ın oğulları arasında çok iyi bir uyum ve anlaşma vardır. Diğer ülkelerde “taht için kardeş kardeşe, oğul babaya kasteder fakat Cengiz Han hâkimiyetinde bu durum yoktur. Onların yönetime olan ehliyetleri, ‘Çekişmeyin, yoksa korkar başarısızlığa düşersiniz ve kuvvetiniz gider.’⁷² ayetinde kendisini gösterir.”⁷³

Kaan, “affedilmesi mümkün olmayan suçları dahi affeden”, merhamet ve vicdan sahibi bir hükümdardır. Bu duruma örnek olarak Cüveynî, Kalburcu

---

efsanevi bir kahramandır. Dahhâk’ın en önemli vasfı, Firavun ve Nemrut gibi zulüm ve kötülük timsali oluşudur, bk. Kürşat Demirci-Mustafa Uzun, “Dahhâk”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 8, İstanbul 1993, s. 408-409.

66 Reşidüddin, C 1, s. 32; Jackson, agm., s. 114.

67 Cüveynî, *age.*, C 1, s. 96-97.

68 Burada Cüveynî, şu hadisi zikreder: “Allah bu dini, bu dinde payı olmayan kişilerle güçlendirecektir.”, bk. Cüveynî, *age.*, C 1, s. 89, 96.

69 Cüveynî, *age.*, C 1, s. 224, 228.

70 Cüveynî, *age.*, C 1, s. 89.

71 Cüveynî, *age.*, C 1, s. 226.

72 Kur’an: 8/46.

73 Cüveynî, *age.*, C 1, s. 109.

Mahmûd Târâbî ayaklanmasına (1238/1239)⁷⁴ katılanların Ögedey Han tarafından affedilmesini verir⁷⁵.

Reşîdüddîn'in sunduğu başka bir örneğe bakıldığında Gazan Han, devlet işlerini yürütürken “acımasız ve kan dökücüdür”, fakat aynı zamanda “bir sineği dahi incitmeyecek” kadar da merhamete sahiptir. Reşîdüddîn bu tespiti, 28 Ağustos 1301 tarihinde divan üyeleri Sayın Kadı, Seyyid Kutbüddîn ve Mu‘înüddîn'in onun emriyle *yasaya* eriştirilmesi rivayetinden hemen sonra verir⁷⁶. Böylece Gazan Han kaynaklarda, hem ülkenin dışında Memlûklara hem de kendi sarayında hainlere karşı müsamaha göstermeyen, fakat bir o kadar da merhametli bir hükümdar hüviyetinde belirir.

Minhâc-ı Sirâc'a göre ise Cengiz Han'ın adaleti, onun en bariz özelliklerindendi. Öyle ki tüm ordugâhta, yola düşmüş bir şeyi sahibi haricinde hiç kimse alamazdı. Askerleri arasında hiç kimse yalan söylemez ve hırsızlık yapmazdı. Onun hâkimiyetinde evli bir kadına hiçbir yaratık ilişemezdi. Moğol askerleri, hayatları pahasına dahi doğruyu söyler, yalana tenezzül etmezlerdi. Ayrıca yalan söylemek ve zina, ölüm ile cezalandırılan suçlardandı⁷⁷.

Bir Meşrulaştırma Aygıtı Olarak Moğol Hâkimiyetinin Jeneolojik Temeli

1294 yılında Kubilay Han'ın ölümü ve sonraki yıl Gazan'ın Müslüman olması, Ortadoğu'ya hâkim Moğolların iktidarlarına yeni meşruiyet dayanakları aramalarını gerektirecekti. Bu dayanak bir taraftan Türk-Moğol, diğer taraftan ise Fars-Arap-İslam tarihsel hafızasından beslenmeliydi. Bu anlamda dönemin en önemli kaynağı, *Târih-i Mubârek-i Gâzânî*'dir. Bu dayanak arayışında Memlûklar ile yürütülen çatışmanın etkisi de fazla olup iki devletin bölgede otorite, dolayısıyla meşruiyet sağlama gayretleri bu eserin yazımında önemli etmendir⁷⁸. Bu yönden Reşîdüddîn, adeta Moğol hanlarını hem Moğolların, hem de İran'daki Müslümanların hükümdarı olarak yeniden karakterize eder⁷⁹.

Diğer taraftan *Târih-i Cihân-güşâ*'nın zeyli niteliğindeki *Tecziyetül-Emsâr ve Tezciyetül-A'sâr* adlı eserinde Vassâf, Moğolların Ortadoğu'da

74 Osman Gazi Özgüdenli, “Mâverâünnehir”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 28, İstanbul 2003, s. 179; Ali Öngül, “Burhan Ailesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 6, İstanbul 1992, s. 431.

75 Cüveynî, *age.*, C 1, s. 165.

76 Reşîdüddîn, C 3, s. 1300-1301; Türkçe çev., s. 285.

77 Cûzcânî, *age.*, s. 99-100, 106.

78 Stefan T. Kamola, *Rashid al-Din and the Making of History in Mongol Iran*, Doktora Tezi, University of Washington 2013, s. 135-136.

79 Kamola, *agt.*, s. 132.

mevcut müesses yönetimin bir parçası olduğunu, Salgurlu Atabeyliği üzerinden gösterir. Ona göre Salgurlu hanedanına ait devlet gelenek ve otoritesi, Moğol hâkimiyeti içine derç edilmiştir ve Moğollar devleti bünyesinde varlığını sürdürmektedir⁸⁰. Kadı Beyzâvî'nin eseri de, benzer şekilde, İlhanlı hâkimiyetini daha önceki kadim ve köklü imparatorlukların bir devamı şeklinde sunarak ayrı bir meşruiyet düzlemi tesis etmek ister⁸¹.

Buna paralel olarak İlhanlı tarih yazıcılığının, Moğol yönetimini bir taraftan Türk-Moğol, diğer taraftan ise Fars-İslam geleneğine bağlamaya çalışması, Moğolların Selçukluların varisi olduğu imajını oluşturmak amacıyla idi⁸².

Reşîdüddîn, Moğol soyunun (*uruk*) diğer “kavim”lerden farklı olarak, tıpkı Araplar gibi kendi saf ve üstün soylarının kayıtlarını tuttuğunu; atalarını kendi çocuklarına öğrettiğini ve soylarını unutmadığını söylemektedir⁸³. Bu ifadesiyle hem Moğollar ile İslam öncesi-sonrası Arap kültür ve geleneği arasında bağ kurmakta, hem de Moğolların “yüce ve ari” soyuna vurgu yapmaktadır. Tam da bu amaçla Reşîdüddîn, başka bir meşrulaştırma aracını devreye sokmaktadır: Bu araç, eserine derç ettiği Oğuz Kağan'ın destanıdır⁸⁴. Bu araç yardımıyla müellif, İran sahasında uzun süre otorite tesis eden Selçuklular ile Moğollar arasında ırki bir bağ kurmaktadır. Bunu, Selçukluların Kınık boyunun da dâhil olduğu Oğuz Türklerine isim babalığı yapan Oğuz Kağan üzerinden gerçekleştirmektedir⁸⁵. Ayrıca Reşîdüddîn, İslamiyet öncesi dönemde hâkimiyet süren Oğuz Kağan'ı “Tek Tanrılı” bir hükümdar şeklinde karakterize etmekte⁸⁶, dolaylı olarak Moğolları da ataları üzerinden monoteist sistem içine dâhil etmektedir. Böylece Reşîdüddîn, Gazan Han'ı “İslam Padişahı” biçiminde tanımlayabilmek için başka bir meşru zemin oluşturmaya çabalar.⁸⁷

80 Kamola, agt., s. 144-145.

81 Kâdi Nâsirüddîn Beyzâvî, *Nizâmü't-Tevârih*, ed. Mir Hâşim Muhaddis, Tehrân 1382; Bu eserin tarihsel niteliği hakkında bk. C. Melville, “From Adam to Abaqa: Qâdi Baidâvî's Rearrangement of History”, *Studia Iranica*, C 30, Paris 2001, s. 67-86.

82 Kamola, agt., s. 131.

83 Reşîdüddîn, C 1, s. 223.

84 Oğuz Han Destanı'nın versiyonları ve Oğuz-nâme geleneği hakkında ayrıntı için bk. İlker Evrim Binbaş, “Oğuz Khan Narratives”, *Encyclopedia Iranica*, <http://www.iranicaonline.org/articles/oguz-khan-narratives>

85 Kamola, agm., s. 557.

86 A. Zeki Velidi Togan, *Oğuz Destanı, Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tablîli*, İstanbul 1982, s. 17-18.

87 Stefan Kamola, “History and legend in the Jâmi'al-Tawârih: Abraham, Alexander, and Oghuz Khan”, *Journal of the Royal Asiatic Society*, Series 3, C 25/S. 4, New York 2015, s. 562-563.

Reşîdüddîn'in soy üstünlüğünü bir meşruiyet aracı olarak kullandığına dair diğer bir örnek, Gazan'ın 3 Ocak 1300'de bir grup Dımaşklı ile konuşmasını aktardığı rivayetinde ortaya çıkmaktadır. Bu rivayet şu şekildedir:

“*İslam Padişahı* bu insanlara ‘Ben kimim?’ diye sordu. Hep birlikte ‘Cengiz Han’ın oğlu, Toluy Han’ın oğlu, Hülegü Han’ın oğlu, Abaka Han’ın (1265-1282) oğlu, Argun Han’ın oğlu Şâh Gazan’ dediler. Bunun ardından [Gazan Han] ‘Nâsır’ın babası kimdir?’ diye sordu. ‘Elfi’dir’ dediler. [Gazan Han] ‘Elfi’nin babası kimdir?’ diye sordu. Hepsi cevap vermekten aciz kaldılar. Herkes o [Memlûklar] *kavminin* saltanata *tesadüfen* ulaştığını, tümünün *İslam Padişahı* ceddinin ve meşhur *uruğunun* bendesi olduğunu öğrendi.”⁸⁸

Gerçek olsun veya olmasın bu rivayet, Reşîdüddîn'in, İran Moğolları iktidarını meşrulaştırma aracı olarak soy üstünlüğünü etkin şekilde kullandığını açıkça göstermektedir. Ayrıca müellif, Cengiz Han soyu için *uruğ* (Moğolca-Türkçe *uruk*) diğer halklar için ise *kavim* (Arapça *kavm*) sözcüğünü metninde sık sık kullanarak, ima ettiği soylar arası üstünlük farkını vurgulamaktadır⁸⁹.

88 Reşîdüddîn, C 3, s. 1293-1294, Türkçe çev., s. 280; Kamola, agm., s. 569-570.

89 Kamola, agm., s. 569.

KAYNAKLAR

Ala-ad-Din Ata-Malik Juvaini, *Genghis Khan: The History of the World Conqueror*, ed. John Andrew Boyle, Manchester 1997.

Alâüddin Atâmelik Cüveynî, *Târih-i Cihân-güşâ-yi Cüveynî*, ed. Allâme Muhammed Kazvîni, Tehrân 1370.

Alaaddin Atamelik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1988.

Avcı, Casim, “Kisrâ”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 26, İstanbul 2002, s. 71-72.

Ball, Terence, “Power”, *The Blackwell Encyclopedia of Political Thought*, ed. David Miller, Janet Coleman, William Connolly, Alan Ryan, Oxford 1991, s. 397-400.

Binbaş, İlker Evrim, “Oğuz Khan Narratives”, *Encyclopedia Iranica*, <http://www.iranicaonline.org/articles/oguz-khan-narratives>

Biran, Michal, “The Islamization of Hülegü: Imaginary Conversion in the Ilkhanate”, *Journal of the Royal Asiatic Society*, Series 3, C 26/S. 1-2, New York 2016, s. 79-88.

Demirci, Kürşat -Mustafa Uzun, “Dahhâk”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 8, İstanbul 1993, s. 408-409.

Demirkent, Işın, “Kayser”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 25, İstanbul 2002, s. 94-96.

Friedman, Richard B., “Authority”, *The Blackwell Encyclopedia of Political Thought*, ed. David Miller, Janet Coleman, William Connolly, Alan Ryan, Oxford 1991, s. 28-31.

Gardet, L., “Kawn wa-Fasād”, *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, Leiden 1997, C 4, s. 794-795.

Gönenc, Levent, “Meşruiyet Kavramı ve Anayasaların Meşruiyeti Problemi”, *AÜHFĐ*, C 50/S. 1, Ankara 2001, s. 131-152.

Huart, Cl., “Fağfûr”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1979, C 4, s. 445.

Jackson, Peter, “Mongol Khans and Religious Allegiance: The Problems Confronting a Minister-Historian in Ilkhanid Iran”, *Iran*, C 47, London 2009, s. 109-122.

Kâdi Nâsirüddîn Beyzâvî, *Nizâmü't-Tevârih*, ed. Mir Hâşim Muhaddis, Tehrân 1382.

Kamola, Stefan T., *Rashîd al-Dîn and the Making of History in Mongol Iran*, (Doktora Tezi), University of Washington 2013.

Kamola, Stefan, "History and legend in the Jâmi` al-Tawârikh: Abraham, Alexander, and Oghuz Khan", *Journal of the Royal Asiatic Society*, Series 3, C 25/S. 4, New York 2015, s. 555-577.

Khadduri, Majid, *War and Peace in the Law of Islam*, Baltimore 1955.

Kolbas, Judith G., *The Mongols in Iran: Chingiz Khan to Uljaytu, 1220-1309*, London 2006.

Kolbas, Judith, "Historical Epic as Mongol Propaganda? Juwaynî's Motifs and Motives", *The Mongols' Middle East, Continuity and Transformation in Ilkhanid Iran*, eds. Bruno De Nicola-Charles Melville, Leiden-Boston 2016, s. 155-171.

Konukçu, Enver, "Behrâm-ı Gûr", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 5, İstanbul 1992, s. 356.

Lewis, Bernard, *The Political Language of Islam*, Chicago 1988.

Lewis, Bernard, vd., "Faghfür", *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, Leiden 1991, C 2, s. 738.

Melville, Charles, "From Adam to Abaqa: Qâdi Baidâwi's Rearrangement of History", *Studia Iranica*, C 30, Paris 2001, s. 67-86.

Melville, Charles, "The Mongol and Timurid Periods, 1250-1500", *Persian Historiography*, ed. Charles Melville, New York 2012, s. 155-208.

Minhâc-ı Sirâc el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî (Moğol İstilasına Dair Kayıtlar)*, çev. Mustafa Uyar, İstanbul 2016.

Mînovî, Müctebâ, "Tercüme-i 'Ulûm-i Çînî be-Fârisî der Karn-i Heş-tum-i Hicrî", *Mecelle-i Dânişgede-i Edebiyât*, C 1, Tehrân 1334, s. 1-26.

Ocak, Ahmet Yaşar, "Bazı Menâkıbnâmelere Göre XIII-XV. Yüzyıllardaki İhtidalarda Heterodoks Şeyh ve Dervişlerin Rolü", *Osmanlı Araştırmaları (The Journal of Ottoman Studies)*, C 2, İstanbul 1981, s. 31-42.

Öngül, Ali, "Burhan Ailesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 6, İstanbul 1992, s. 430-432.

Önkal, Ahmet, “Ahnef b. Kays”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 2, İstanbul 1989, s. 174.

Özgüdenli, Osman Gazi, “Mâverâünnehir”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 28, İstanbul 2003, s. 177-180.

Reşidüddîn Fazlullâh Hemedânî, *Câmi'üt-Tevârih-i Reşidüddîn Fazlullâh Hemedânî*, tas. Muhammed Rûşen-Mustafa Müsevî, Tehrân 1373.

Reşidüddin Fazlullah, *Câmi'üt-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, çev. İsmail Aka, Mehmet Ersan, Ahmad Hesamipour Khelejanı, Ankara 2013.

Tefazzülî, Ahmed -Nurettin Albayrak, “Enûşirvân”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 11, İstanbul 1995, s. 255-256.

Togan, A. Zeki Velidi, *Oğuz Destanı, Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlîli*, İstanbul 1982.

Turhan, Kasım, “Kevn ve Fesad”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 25, İstanbul 2002, s. 343-345.

Uyar, Mustafa, “İlhanlı Hükümdarlarının İslâm'a Girmesinde Rol Alan Türk Süfileri: İlhan Tegüder ve Gazan Han Devirleri”, *Bellekten*, C 76/S. 275, Ankara 2012, s. 7-30.

Uyar, Mustafa, “Ortaçağ Moğol Hükümdarlarının İslâmlaşmasında Türk Unsurların ve Türk Din Anlayışının Rolü Üzerine”, *Yücel Özkaya'ya Armağan Yazılar*, ed. Hamiyet Sezer Feyzioğlu, Ankara 2015, s. 211-233.

Ünver, Süheyl, *Tanksuknamei İlhan der Fünunu Ulümu Hatai Mukaddimesi*, İstanbul 1939.

Yazıcı, Tahsin, “Feridun”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1995, C 12, s. 396.

